

nuçta kendisinden İslâm'ı benimsemesi istendi. Yahudi hukukunda yer alan hayatın ölümüne tercih edilmesi prensibinden hareketle Sabatay müslüman olmayı kabul etti ve Aziz Mehmed adını aldı. Sorgulama sırasında dışarıda bekleyen büyük taraftar kitlesi, Sabatay'ın padişahı ikna ederek Osmanlı orduları önünde Yahudiliğin asıl düşmanı Edom'a (Hristiyanlık) karşı savaş açacağını düşünürken onu sarıklı bir müslüman olarak görünce büyük hayal kırıklığına uğradı. Kalabalığın önemli bir kısmı Sabatay'ı yalancılıkla itham edip geri dönerken küçük bir grup yanılmazlığı kabul edilen mesîhi takip ederek müslüman oldu ve daha sonra "dönme cemaati" denilen grubun temelini teşkil etti. Diğer küçük bir grup da Sabatay'ın mesîh olduğuna inanmaya devam ederek yahudi Sabatayistler adını aldı. Vanî Mehmed Efendi'nin gözetiminde sarayda İslâmî eğitime tâbi tutulan Aziz Mehmed Efendi bu eğitim sırasında hem şeriat hem tarikat bilgisi aldı ve Edirne'de bulunan Bektaşî tekkelerini ziyaret etti. Zamanla Kabala ve Süfliliğin karışımı olan yeni bir teoloji oluşturup mesîhliğinin yeni bir aşamaya geldiğine inanmaya başladı. Vanî Mehmed Efendi ile padişahın gayri müslimleri İslâmlaştırma politikaları çerçevesinde sinagoglara gönderilen Aziz Mehmed Efendi kısa zamanda pek çok yahudinin müslüman olmasına vesile oldu.

1673 yılında Kuruçeşme'de bir evde yaptığı ayın sırasında Aziz Mehmed Efendi'nin bir elinde Kur'an, bir elinde Tevrat olduğu halde görülmesi kendisinin ve taraftarlarının tam müslüman olmadıkları kanaati uyandırdığından Mehmed Efendi bir defa daha yargılandı ve bugünkü Karadağ sınırları içinde bulunan Ülgün'e sürgün edildi. Bu defa da ölüm cezasından kurtulması, Vanî Mehmed Efendi ve padişahın annesi Turhan Sultan ile olan dostluğuna bağlanmaktadır. Mehmed Efendi'nin taraftarları Selânik'te toplanarak sürekli onun ziyaretine gittiler. Selânik'te onun koyduğu prensipler doğrultusunda bir cemaat oluştu, bu cemaat eski hahamlardan Filozofos etrafında teşkilatlanmaya başladı. Sabatay dördüncü eşi Sara 1671 yılında ölünce Filozofos'un kızı Ayşe ile evlendi, bu evlilik Filozofos ailesini doğal lider yaptı. Üç yıl sürgünde yaşayan Mehmed Efendi hayatının sonlarına doğru eski dinine daha fazla ilgi göstermeye başladı ve Selânik'e gönderdiği son mektuplarının birinde yahudi dua kitabı istedi. Ölümünden önce kendisini ziyarete gelen

bir müridine, "Artık herkes evine dönsün" dediği rivayet edilir. Sabatay Sevi 1676 yılında öldü. Bazı taraftarlarına göre ise deniz kıyısında bir mağaraya girerek gözden kaybolmuş, bundan dolayı onun ölmediğine, Hristiyanlık'ta veya Şi'a'da olduğu gibi misyonunu tamamlamak üzere geri geleceğine inanılmıştır. Mezarının Arnavutluk'taki Berat kasabasında olduğu söylenirse de büyük ihtimalle Ülgün'de 1900'lü yıllara kadar Aziz Mehmed Efendi'ye nisbet edilen bir türbededir. Diğer bir görüşe göre mezarı doğum yeri olan İzmir'e nakledilmiştir. Ölümünden sonra Sabatay Sevi'nin mirası devam etmiş, daha çok Selânik'te toplanan inananları eşi Ayşe'nin kardeşi Yâkub Çelebi etrafında birleşmiştir. Ancak daha sonra liderlik kavgası yüzünden önce ikiye, ardından üçe ayrılarak Ya'kübîler, Karakaşlar ve Kapancılar adını almışlar ve dönmeler, avdetîler, Selânikliler diye anılagelmışlerdir. XVII. yüzyılın sonlarında yaklaşık 1000 kişi olan cemaat XIX. yüzyılda 10.000 kişiye ulaşmıştır. Modernleşmenin etkisiyle cemaatin geleneksel dinî yapısı bozulmaya başlamış, 1924 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesinde cemaat mensuplarının neredeyse tamamı Türkiye'ye göç ederek varlığını dinî olmaktan ziyade sosyolojik bir cemaat şeklinde sürdürmeye başlamıştır (bk. DÖNME).

BİBLİYOGRAFYA :

P. Rycout, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s. 128-134; J. Sasportas, *Tsitsat Novel Tsevi*, Jerusalem 1954; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar: 1672-1673* (nşr. Ch. H. A. Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1949, s. 22-28, 210-211; H. Graetz, *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Aus den Quellen neu bearb., Leipzig 1897; M. Attias, *Shirot ve Tishbahot shel ha-Shabta'im*, Tel Aviv 1948, Önsöz; Yitshak Ben-Zvi; G. Scholem, *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah: 1626-1676* (trc. R. J. Zwi Werblowsky), London 1973; M. Idel, *Kabbala: New Perspectives*, New Haven 1988; Cengiz Şişman, *A Jewish Messiah in the Ottoman Court: Sabbatai Sevi and the Emergence of a Judeo-Islamic Community* (doktora tezi, 2004), Harvard University.

CENGİZ ŞİŞMAN

SABBÂHİYYE

(الصباحية)

Hasan Sabbâh'ın

(ö. 518/1124)

Nizârî-İsmâîlî mensuplarını
ve muhaliflerini ortadan
kaldırmak için kurduğu teşkilât
(bk. HASAN SABBÂH).

SABBÂN

(الصَّبَّان)

Ebü'l-İrfân Muhammed
b. Alî es-Sabbân el-Misrî
(ö. 1206/1792)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Kahire'de doğdu ve öğrenimini burada yaptı. Çeşitli hocalardan İslâmî ilimlerin yanı sıra Arap dili ve edebiyatı, astronomi ve matematik dersleri aldı. Abdülvehhâb el-Affî'den Şâzelî tarikatının esasları ile zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendi. Bu tarikatın ileri gelenlerinden olan ve kendisine "Ebü'l-İrfân" künyesini veren Muhammed Sâdât b. Vefâ'dan istifade etti. 1170 (1756-57) yılından itibaren vefatına (1188/1774) kadar zamanının çoğunu Hanefî fakihî, astronomi ve hendese âlimi Hasan b. İbrâhim el-Cebertî ile geçirdi. Daha sonra onun oğlu ve 'Acâ'ibü'l-âşâr'ın müellifi Abdurrahman el-Cebertî ile birlikte oldu. Bu arada Ebü'l-Envâr b. Vefâ'ya intisap etti. Özellikle Mısır ve Suriye'de tanınan Sabbân çok sayıda öğrenci yetiştirdi. İmam Şâfiî Türbesi'nde muvakkitlik yaptıktan sonra Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey, Ezher'in karşısındaki camisini inşa ettirince burada muvakkit oldu. Tatarzâde (Tatarcak) Abdullah Efendi kadı olarak Kahire'ye geldiğinde şöhretlerini duyduğu Sabbân ve matematik âlimi Muhammed b. Mûsâ el-Cenâcî ile yakından ilgilendi. Sabbân Ket-hüdâ Hasan Paşa'dan da saygı gördü ve Hasan Paşa vali olunca kendisine maaş bağlandı. Cemâziyelevvel 1206'da (Ocak 1792) vebadan öldü ve Bustân Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. A) Dil ve Edebiyat. 1. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî (Menhecû's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Hâşiyetü's-Sabbân)*. Sabbân'a şöhretini sağlayan en hacimli eseri olup Nûreddin Ali b. Muhammed el-Üşmûnî'nin İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sine yazdığı şerhin hâşiyesidir. Değişik ciltler halinde birçok baskısı yapılmıştır (Ebü'l-Vecfâ Nâsir el-Hûrî'nin tashihi ile, Kahire 1273, 1280, 1288, 1298, 1305, 1344; Rıdvân Muhammed Rıdvân'ın tashihi ile, Kahire 1931). 2. *el-Kâfiyetü's-şâfiye (eş-Şâfiyetü'l-kâfiye) fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*. Bu manzum risâle müellifi tarafından kaleme alınan şerhiyle birlikte basılmıştır (bir mecmua içinde, Kahire 1288, 1304, 1306, 1321, 1323, 1331; *Şerhu'l-Kâfiye*, Kahire 1307). Esere Ahmed b. Abdülkerîm et-Tirmânîni de şerh yazmıştır (*Miftâhu kü-nûzi'l-âfiye*, Muhammed b. Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 3853). 3. *er-Risâletü'l-be-*

yâniyye (*Risâle fi 'ilmi'l-beyân*; Kahire 1315). Eser için Muhammed İliş (Kahire 1281), Mahlûf b. Muhammed el-Minyâvî (Kahire 1285) ve Muhammed b. Muhammed el-Embâbî (nşr. Mahmûd b. Mustafa, Kahire 1315) tarafından birer hâşiye kaleme alınmıştır. 4. *Risâle fi'l-isti'ârât* (müellif nüshası için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 372; C. Zeydân, III, 304). 5. *Urcûze fi'l-'arûz*. Müellife ait şerhiyle birlikte basılmıştır (Kahire 1307). 6. *Urcûze fi nazmi'l-müşelleşât* (*Müşelleşât fi'l-luğa*). Üç harekeyle de okunabilen kelimelere dair bir sözlüktür. 7. *Risâle fi tahkiki mi'yâri'l-vezn "mif'al"* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 400). 8. *Şerh 'alâ Tecridi'l-Bennânî*. Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *Telhîşü'l-Miftâh*'a yazdığı *Muhtaşarü'l-me'ânî* adlı şerhe Sabbân'ın öğrencisi Mustafa b. Muhammed el-Bennânî tarafından yazılan *Tecrid* adlı hâşiyenin şerhidir (Kahire 1297). 9. *Hâşiye 'alâ Şerhi's-Semerkindiyye*. Ebû'l-Kâsım b. Ebû Bekir el-Leysî es-Semerkindî'nin *Ferâ'idü'l-fevâ'id* (*er-Risâletü's-Semerkindiyye*) adıyla tanınan istiare konusundaki risâlesine İsmâüddin el-İsferâyîni'nin yazdığı şerhe hâşiyedir (Kahire 1282, 1286, 1299, 1303).

B) Diğer Eserleri. 1. *İs'âfû'r-râgıbîn fi sîreti (siyeri)'l-Muştafâ ve fezâ'ili âli beytihi't-tâhîrîn* (Kahire 1273, 1276, 1281, 1290, 1297, 1302, 1304, 1306, 1307, 1315, 1317, 1323; Bombay 1290 ve Mü'min eş-Şebencî'nin *Nûrû'l-ebşâr*'ı kenarında, Kahire 1290, 1298, 1308, 1929). 2. *İthâfû ehli'l-İslâm bimâ yete'allâku bi'l-Muştafâ ve ehli beytihi* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 399; C. Zeydân, III, 304). 3. *Nazmü esmâ'i ehli'l-Bedr*. Mustafa b. Muhammed el-Bennânî tarafından *Ravzatü't-tâlibîn* adıyla şerhedilmiştir (Brockelmann, *GAL*, II, 372). 4. *Manzûme fi 'ilmi muştalâhi'l-hadîş*. 600 beyit olup *Mecmû' min mühimmâtî'l-mütûn* içinde basılmıştır (Kahire 1280, 1286, 1295; İskenderiye 1302, 1371/1952). 5. *er-Risâletü'l-kubrâ fi'l-besmele ve'l-hamdele* (Kahire 1291, 1297, 1301, 1308). *Risâleyi* Muhammed b. Muhammed es-Sünbâvî şerhetmiştir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 399). 6. *Hâşiye 'alâ mukaddimeti Cem'i'l-cevâmî' li-Tâciddîn es-Sübkî* (Ezher Ktp., nr. 1029). 7. *Risâle fi 'ilmi'l-hey'et* (Brockelmann, *GAL*, II, 372). 8. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mollâvî 'ale's-Süllem li'l-Ahđarî*. Abdurrahman b. Muhammed el-Ahđarî'nin mantika dair *es-Süllemü'l-mürevnağ* adlı doksan dört beyitlik urcûzesine Ahmed b. Abdülfettâh el-Mollâvî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Kahire 1285, 1305, 1310,

1311, 1319, 1321, 1325). 9. *Hâşiye 'alâ Şerhi Mollâ Hanefî 'ale'r-Risâleti'l-'Ađudiyye fi âdâbi'l-bahş ve'l-münâzara*. Adudüddin el-İcî'nin istidlâl yolu ve metotlarıyla tartışma usulünün kuralları nı içeren risâlesine Molla Muhammed et-Tirmizî el-Hanefî'nin yazdığı şerhin (*er-Risâletü'l-Hanefiyye*) hâşiyesidir (Kahire 1303, 1310).

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, *'Acâ'ibü'l-lâşâr*, II, 137-140; Baytâr, *Hilyetü'l-beşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1413/1993, s. 1384-1393; Serkis, *Mu'cem*, II, 1194-1195; Brockelmann, *GAL*, II, 268, 371-372; *Suppl.*, II, 399-400; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 349; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XI, 17-18; Fuâd Seyyid, *Fihristü'l-mahtûtât*, Kahire 1380/1961, I, 241-242; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 304; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 448-449.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

SÂBBE

(السببة)

Hiz. Peygamber'in vefatı üzerine Hz. Ali'ye destek vermemeleri sebebiyle imâmet konusunda ashabın büyük çoğunluğunu kusurlu sayan Şii gruplarına verilen isim.

Sözlükte "dil uzatmak, haysiyet kırıcı sözler sarfetmek" anlamındaki *sebb* kökünden türeyen *sâbbe* kelimesi "bir kimseyi veya zümreyi lâıyk olmadığı kötü şeylerle ananlar" mânasına gelir. Sâbbe, Şii fırkalarının sınıflandırılması sırasında Şia muhalifi gruplar tarafından ashabın çoğunluğu hakkında onur kırıcı eleştirilerde bulunan İmâmiyye için kullanılmıştır. İmâmiyye Şiası, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ali'nin imam olmasının gerektiğini söyleyen Ebû Zer el-Gifârî, Ammâr b. Yâsir, Mikdâd b. Esved ve Selmân-ı Fârisî gibi belli sayıda sahâbîleri (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 15; Nevbahtî, s. 15-16) gerçek sahâbî ve inancında sabit kişiler olarak kabul etmiş, diğerlerini ve özellikle ilk üç halifeye biat edenleri Ali'nin imâmet hakkına riayet etmemekle itham etmiştir. Hz. Ali'ye siyasî anlamda muhalefet ederek Cemel ve Siffin olaylarına katılanları sahâbî saymamış, hatta bazılarının İslâm'a girdikten sonra irtidat ettiği ni ileri sürmüştür.

Mezhepler tarihiyle ilgili eserlerin kaleme alınması sırasında müelliflerin çoğu Şia'yı Zeydiyye, İmâmiyye, İsmâiliyye ve Gâliyye (Gulât) gibi fırkalara ayırmış, ardından bu ana fırkaların içinde teşekkül eden tâli fırkaları sıralamış, her fırkayı tanıtır-

ken mensuplarının düşüncelerini belirtmiştir (meselâ bk. Bağdâdî, s. 29-72; Şehristânî, I, 154-198). Bu tür sınıflandırmalarda daha çok kurucunun isminden hareket edildiğinden isimden fırkanın düşüncelelerinin anlaşılması mümkün olmamıştır. Buna karşılık bazı müellifler (meselâ bk. İzmirli, I, 120-121) Şia fırkalarını düşüncelelerinde hâkim unsurları dikkate alıp sınıflandırmış ve hâkim unsur olarak Ali'nin imamlığını kabul etmiştir. Hz. Ali'yi imâmete en lâıyk kişi olarak görüp diğer sahâbîlerden üstün tutmakla birlikte diğerlerinin sahâbliğini reddetmeyen ve ilk üç halifenin imâmetini meşrû sayanlara Mu-faddıla denilmiştir. Genellikle Zeydiyye bu grubu temsil etmektedir. Bunun yanında Hz. Ali'ye ve kendisinden sonra gelip imam kabul edilen evlâtlarından bir kısmına ilâhî özellikler nisbet eden aşırılar ise Müellîhe diye isimlendirilmiştir (bk. MÜELLİHE). Resûlullah'ın vefatının ardından Ali'ye biat etmedikleri için ashabın büyük çoğunluğunu kötüleyen, lâıyk olmadıkları sıfatlarla nitelendiren ve onlarla ilgilerini kesenler de muhalifleri tarafından Sâbbe diye anılmıştır. Bununla birlikte mezhepler tarihi müelliflerinin çoğunluğu Sâbbe yerine İmâmiyye ve tâli fırkalarının isimlerini kullanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de bütün müminlerin barış içinde yaşamaları ve ayrılığa çağırana uymamaları emredilmiş (el-Bakara 2/208; bk. Elmalılı, I, 735-736), bunun yanında putlara tapan insanlara dil uzatılması da (sebbedilmesi) yasaklanmıştır, çünkü bu takdirde onlar da Allah'a dil uzatma cüretini gösterebilirler (el-En'âm 6/108). Yine Kur'an'da muhâcirin ve ensarın övülmesinin ardından daha sonra gelecek olan müslümanların şöyle dua etmeleri istenmiştir: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş mümin kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!" (el-Haşr 59/10). İslâmiyet'in bütün dinlere hâkim olacağını beyan eden âyetin devamında Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğu, onu tasdik edenlerin inkârcılara karşı çetin, kendi aralarında merhametli davrandığı belirtilir (el-Feth 48/28-29). Bu ilâhî beyanlar İslâm dini mensuplarının ayırcı niteliklerini ve davranış biçimlerini ortaya koymaktadır. On dört asır önce vuku bulmuş bir olayı İslâmiyet'in gelişim ve yayılışı, tarihî birikimi ve büyük çoğunluğun anlayışıyla bağdaştırmayacak şekilde yorumlamak isabetli görünmemektedir.